

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kortelinių katalogų ir nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos retrokonversija

Milda BARANAUSKIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Sirvydo g. 4, LT-01101 Vilnius, el. p. m.baranauskiene@lnb.lt

Straipsnio tikslas – aptarti Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kortelinių katalogų ir nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos retrokonversijos darbų pradžią, tolesnę eigą, iškilusias problemas bei jų sprendimą. Aprašomi vykdomo retrokonversijos projekto etapai, uždaviniai bei reikšmė. Publikacijoje apžvelgiama, kas padaryta per veiklos dešimtmetį.

Reikšminiai žodžiai: retrokonversija; retrokonversijos projektas; korteliniai katalogai ir kartotekos; nacionalinė retrospektyvinė bibliografija; elektroninis katalogas; skenavimas ir archyvavimas; automatinis ženklų atpažinimas; vaizdų katalogas; Europos mokslinių bibliotekų konsorciumas (CERL); Rankinės spaudos knygų (*Hand Press Book* – HPB) duomenų bazės; Nacionalinės bibliografijos duomenų bankas (NBDB).

Lietuvoje apie retrokonversiją pradėta diskutuoti ir planuoti jos įgyvendinimą prieš keliolika metų, kai mokslo darbų rinkinyje „Bibliografija’95“ buvo paskelbta straipsnių¹, nagrinėjančių kitų šalių patirtį ir šio darbo organizavimą mūsų šalyje. Retrokonversijos problemos nuolat svarstomos bibliografų renginiuose, jos svarba aptariama įvairiose mokslinėse publikacijose.

Prasidėjusi Lietuvos bibliotekų automatizavimo era skatino domėtis užsienyje taikomais retrokonversijos būdais ir priemonėmis, konvertuojamų bibliografinių įrašų kokybe. Retrokonversijos esmę, jos siekius, galimybes, būdus, metodus, darbo organizavimą ir koordinavimą išsamiai aptarė (minėtame leidinyje „Bibliografija’95“) Regina Varnienė straipsnyje „Katalogų ir nacionalinės bibliografijos retrospektyvioji konversija“.

Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) projekte (1996 m.) buvo numatytas Retrokonversijos posistemis, turintis vykdyti dvi pagrindines funkcijas:

- konvertuoti katalogų, kartotekų bibliografinius įrašus į kompiuterines laikmenas;
- konvertuoti nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos leidinių įrašus į kompiuterines laikmenas.

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka yra didžiausius dokumentų fondus turinti Lietuvos biblioteka.

Jos fonduose esančiais rankraščiais, senosiomis knygomis, ypač vertingais senaisiais lituanistiniais raštais domisi ir Lietuvos, ir užsienio vartotojai. Tradiciniai bibliotekos katalogai nebetenkino šiuolaikinės visuomenės poreikių. Porcikis kuo greičiau perkelti kortelių bibliografinius įrašus į kompiuterines laikmenas žymiai išaugo įdiegus Elektroninio katalogo Skaitytojų aptarnavimo posistemį ir dokumentų užsakymą internetu.

Visuomenės poreikiai padiktavo pagrindinę retrokonversijos tikslo – viso fondo atspindėjimo elektroniniame kataloge – vykdymo sąlygą: kaip galima greičiau pateikti informaciją apie turimus dokumentus internetu visam pasauliui. Žvelgiant į uždavinių perspektyvą, retrokonversijos projektas vėliau padėjo įgyvendinti skaitmeninės bibliotekos sukūrimą.

Retrokonversijos procesas užsienio bibliotekose pradėtas daug anksčiau, todėl visi Nacionalinės bibliotekos sprendimai buvo padaryti kruopščiai išanalizavus kitų šalių didžiųjų bibliotekų patirtį. Atsižvelgiant į konvertuojamų objektų kiekį, laikmenos rūšį, bibliografinio įrašo kokybę ir struktūrą, techninius bei finansinius išteklius pasirinko skenavimo metodą. Buvo nutarta skenuoti tarnybinį abėcėlinį katalogą, nes jis išsiskyrė iš kitų katalogų išsamumu, tvarkingumu (nėra viešas, todėl daug mažiau ir atsargiau vartojamas). Tai vienintelis katalogas, kuriame pateikiama

informacija apie visus turimus egzempliorius. Šios savybės lėmė retrokonversijos objekto pasirinkimą. Atsižvelgiant į skaitytojų poreikius ir nacionalinės bibliografijos svarbą, į konvertuotinių objektų sąrašą buvo įrašyti iki nacionalinės bibliografijos kompiuterizacijos pradžios, t. y. iki 1995 m., spausdinti nacionalinės bibliografijos leidiniai bei svarbiausios straipsnių kartotekos: Lietuvos personalijų ir Lietuvos vietovardžių.

Konvertuojami katalogai ir jų apimtys:

tarnybinis abėcėlinis knygų katalogas	1 968 718 kortelių;
natų katalogas	132 000 kortelių;
plokštelių katalogas	81 000 kortelių;
personalijų kartoteka	443 000 kortelių;
vietovardžių kartoteka	275 562 kortelių;
nacionalinės bibliografijos leidiniai	64 218 puslapių.

1998 m. pradžioje buvo parengtas ir patvirtintas išsamus retrokonversijos projektas, kuriame nustatyta darbų eilės tvarka ir priimti svarbiausieji technologiniai sprendimai. Visus darbus buvo numatyta atlikti trimis etapais.

I etapas – 1998 m. – skenavimas ir archyvavimas. Darbo turinys: Nacionalinės bibliotekos tarnybinio katalogo, nacionalinės bibliografijos leidinių ir pagrindinių kartotekų skenavimas ir archyvavimas; grafinių vaizdų paieškos sistemos sukūrimas ir pateikimas vartotojui.

II etapas – 1999 m. – automatinis ženklų atpažinimas. Darbo turinys: skenuotų grafinių vaizdų automatinis atpažinimas, automatinis bibliografinio įrašo sričių struktūravimas.

III etapas – 2000–2010 m. – teksto tikrinimas ir redagavimas. Darbo turinys: automatiškai atpažinto teksto tikrinimas, redagavimas ir privalomųjų bibliografinio įrašo elementų išskyrimas; vaizdų katalogo ir Nacionalinės bibliotekos kompiuterinio katalogo integracija.

Atlikus skenavimą, suindeksavus ir užrašius į archyvą vaizdus, atsirado galimybės juos surasti ir parodyti ekrane. Tai vaizdų katalogas – visų skenuotų kortelių ir nacionalinės bibliografijos leidinių vaizdų archyvai. Į vaizdų katalogą galima kreiptis tiesioginiu būdu ir internetu. Pagrindiniai paieškos kriterijai atitinka buvusius korteliniame kataloge: pasirinkus reikalingą raidę (kataloge rusų kalbomis – dvi pirmąsias raides), atverčiamas skirtukų sąrašas; pasirinkus reikalingą skirtuką atverčiamas už jo esančių kortelių sąrašas. Korteles galima peržiūrėti iš eilės arba ieškoti spėjamai abėcėlės tvarka.

Taigi nuo 1999 m. vaizdų katalogas pakeitė tarnybinį kortelinių katalogą, todėl jame vykdomi įprastiniai kortelinio katalogo tvarkymo darbai: išimamos nurašytų dokumentų kortelės (dedama nurašymo žyma indeksų bazėje), išbraukiami nurašytų egzempliorių numeriai, keičiamas dokumento šifras ir t. t. Tvarkymo metu atsitiktinai aptiktos juodo vaizdo kortelės iš karto perrašomos į elektroninį katalogą.

1999 m. pradėtas automatinis grafinio vaizdo atpažinimas naudojant *Fine Reader* programą. Atpažinimo metu buvo minimaliai struktūruotas pats bibliografinis įrašas ir atskirtos papildomų bibliografinių įrašų kortelės (sudaro apie 30% viso kortelių kiekio). Tai labai pagreitino teksto patikrinimo ir redagavimo darbus trečiame paskutiniajame retrokonversijos etape. Kaip ir tikėtasi, geriausiai pavyko atpažinti rusiškų kortelių vaizdus, apie 70% atpažintų ženklų. Didžioji rusiško katalogo dalis sudaryta iš spausdintinių kortelių, jame labai mažai rankraštinių kortelių. Katalogas lietuvių kalba tokiomis savybėmis nepasižymėjo. Kortelėse buvo didelė rašysenų įvairovė, rašant senųjų lietuviškų knygų antraštes, vietovių pavadinimus ir asmenvardžius buvo vartojama to laikmečio abėcėlė ir gramatika. Tai apsunkino atpažinimą, pablogino jo kokybę.

Kadangi katalogo rusų kalba spausdintinės kortelės sudaro didžiausią katalogo dalį, atpažinimo proceso nauda visų retrokonversijos darbų kontekste siekiant galutinio tikslo – UNIMARC formato bibliografinių įrašų integravimo į Nacionalinės bibliotekos elektroninį katalogą – yra akivaizdi – atsirado galimybė palengvinti kortelės paiešką vaizdų kataloge.

Teksto tikrinimas ir atpažinimas – trečiasis kortelinių katalogų retrokonversijos etapas, vykdomas po automatinio teksto atpažinimo. Atliekamų darbų tikslas – iš viso bibliografinių įrašų kiekio išrinkti į elektroninį katalogą keltinus bibliografinius įrašus ir juos tinkamai parengti: redaguoti tekstą bei identifikuoti bibliografinio įrašo elementus. Ankstesniais etapais vyravo automatiniai procesai, kuriems valdyti pakako vieno ar kelių darbuotojų, o šiuo etapu ypač svarbūs yra darbuotojų kiekis bei jų kvalifikacija. Priimtas sprendimas – į elektroninį katalogą konvertuoti tik pagrindinius bibliografinio įrašo elementus, išsaugant kortelės vaizdo peržiūros galimybę, yra naujas bibliotekų praktikoje. Jis leido dvigubai pagreitinti teksto redagavimo ir elementų struktūravimo darbus. Baigiamoji šio etapo dalis, bibliografinių įrašų integracija į Nacionalinės bibliotekos elektroninį katalogą, yra automatinė. Buvo priimtas gana originalus sprendimas – konvertuoti tik tuos bibliografinio įrašo elementus, kurie yra privalomi pagal UNIMARC formato reikalavimus ir dažniausiai naudojami dokumentų paieškai; nutarta šalia pateikti visą automatiškai atpažintą bibliografinio įrašo tekstą ir kortelės vaizdo identifikacinį numerį, kaip kreipties adresą, kuriuo speciali elektroninio katalogo funkcija iškvieštų vaizdą iš katalogo. Galimybė šalia trumpo bibliografinio įrašo pamatyti ir kortelės vaizdą pašalino būtinybę redaguoti visą bibliografinio įrašo tekstą ir sudarė sąlygas paspartinti retrokonversijos darbą.

Kortelinių katalogų retrokonversijos darbus pradėjome konvertuodami lietuviško kortelinio katalogo bibliografinius įrašus į elektroninį katalogą. Atpažintas tekstas tikrinamas

ir redaguojamas iš eilės bibliografinių įrašų abėcėlės tvarka. Buvo siekiama kiek galima labiau automatizuoti visas redagavimo operacijas, kad šis procesas vyktų greičiau. Sukurta speciali programa „Verify“ (UAB „InfoTec“), kuri leido atlikti redaguoto teksto paiešką pagal įvairius jo požymius, kopijuoti tekstą, padidinti ar sumažinti šriftą ir kt. Automatiškai atpažintas tekstas redaguojamas lyginant jį su teksto vaizdu. Redaguotini įrašai grupėmis (pvz., vieno skirtuko) įkeliami į programos terpę, po to naudojant specialią funkciją verčiami vienas po kito ir redaguojami bei struktūruojami.

Iki 2003 m. kortelinio katalogo retrokonversija buvo atliekama struktūruojant automatiškai atpažintą kortelinio katalogo tekstą. Buvo struktūruota ir integruota į elektroninį katalogą apie 80 000 įrašų vaizdų katalogo lietuvių kalba ir 16 000 įrašų katalogo rusų kalba.

Toliau išlieka poreikis kuo greičiau perkelti kortelių vaizdų katalogo bibliografinius įrašus į kompiuterines laikmenas. Pasikeitus prioritetams, buvo nutarta tęsti retrokonversiją tų rusiškų bibliografinių įrašų iš vaizdų katalogo ir rekataloguoti tuos dokumentus, kurie yra labiausiai skaitytojų skaitomi ir dažniausiai išduodami (pagal skaitytojų užsakymo lapelius). Šiuo metu atliekamas bibliografinių įrašų kūrimas ir pagal vaizdų katalogą užsienio kalbomis.

Trečiojo retrokonversijos etapo ypatybė – ilga jo trukmė. Sumažinti šio etapo trukmę galima tik vienu būdu – didinant darbuotojų skaičių. Kortelinio katalogo retrokonversija užsitęsė, nes tai darbas, kuriam reikia daug darbo laiko sąnaudų. Dėl inventoriaus numerių dubletiško tenka tikrinti inventoriaus numerius inventoriaus knygoje, tikslinti ir taisyti knygų šifrus, lyginti duomenis su knyga ir pan.

Iš dalies išsprendus LIBIS projekte numatytą pirmąjį Retrokonversijos posistemio uždavinį – kortelinių katalogų įrašų retrokonversiją, atėjo eilė konvertuoti nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos leidiniuose esančius įrašus. Didžiausią impulsą retrospektyvinės bibliografijos konversijos plėtočiai suteikė Europos mokslinių bibliotekų konsorciūmas (*Consortium of European Research Libraries* – CERL), kurio iniciatyva 1991 m. buvo pradėtas vykdyti Rankinės spaudos knygų (*Hand Press Book* – HPB) duomenų bazės kūrimo projektas. Pagrindinis šio projekto tikslas – registruoti kompiuterinėje duomenų bazėje knygas, išleistas Europoje rankinio spausdinimo būdu 1455–1830 metais. Norint tapti šio projekto dalyve ir turėti galimybę tiesiogiai teikti savo įrašus į duomenų bazę bei naudotis ten esančiais kitų bibliotekų sukurtais įrašais, Nacionalinei bibliotekai reikėjo parengti savo projektą. Jame turėjo būti numatyta nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos įrašų retrokonversija ir įrašų siuntimas į HPB duomenų bazę.

Pirmiausia nutarta papildyti Nacionalinės bibliografijos duomenų banką (NBDB) lietuviškų spaudinių, kurie suregistruoti leidinyje „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ bibliografiniais įrašais. Ši bibliografija buvo išleista 1969 m. ir iki bibliotekos procesų automatizavimo atliko lietuviškų spaudinių suvestinio katalogo funkciją. Tačiau 1997 m. Nacionalinės bibliotekos parengtame projekte „Lietuvos nacionalinės bibliotekos kortelių katalogų, kartotekų ir nacionalinės bibliografijos leidinių retrokonversija“ nebuvo numatytas nacionalinės bibliografijos leidinių įrašų struktūravimas ir integracija į NBDB. Leidinio „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ retrokonversija – naujas darbo baras, kuriam reikėjo tinkamai pasirengti, numatyti visus procesus, jų eigą. Todėl 2002 m. kovo 20 d. Nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos redaktorių kolegija patvirtino naują nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos pirmojo tomo (1547–1861) retrokonversijos projektą. Remiantis 2001 m. kovo 22 d. redaktorių kolegijos posėdžio, skirto Lietuvos senųjų knygų chronologinėms riboms apibrėžti, nutarimu rekomenduota senosios lietuviškos knygos viena iš skiriamųjų ribų laikyti 1864 metus. Taip pat nutarta konvertuoti tik lietuviškų spaudinių įrašus. Šis projektas neapėmė lietuviškų tekstų, esančių knygoje kitomis kalbomis, – Prūsijos raštijos bei kalbos paminklų ir rankraščių. Retrokonversiją numatyta pradėti nuo knygoje „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T.1. 1547–1861“ ir jos papildymuose užregistruotų leidinių, o „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 2. 1862–1904“ įrašų retrokonversija būtų jau kito projekto objektas.

Retrokonversiją buvo numatyta atlikti trimis etapais. Pirmuoju etapu planuota parengti spaudinių, esančių Nacionalinės bibliotekos fonduose ir Nacionaliniame publikuotų dokumentų archyvine fonde, kompiuterinius bibliografinius ir autoritetinius įrašus (533 įrašai). Antruoju etapu – parengti įrašus, kurie bibliografijoje pateikti pagal šaltinius, t. y. spaudiniai *de visu* neegzistuoja (470 įrašų). Tie įrašai turėtų būti kuriami atpažinto teksto kopijavimo būdu, nes didžioji jų dalis yra iliustruota knygos antraštinių puslapių vaizdais, arba visos antraštės perspaudu originaliu šriftu. Trečiuoju etapu numatyta parengti tų spaudinių, kurie yra kitose Lietuvos ir užsienio šalių bibliotekose, kompiuterinius bibliografinius ir autoritetinius įrašus (450 įrašų). Atliekant šį darbą reikės remtis „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ įrašais, suvestinio katalogo duomenimis, skolintis spaudinius iš kitų bibliotekų. Visų trijų retrokonversijos etapų trukmė – 1 metai ir 8 mėnesiai. Įrašai buvo rengiami Nacionalinės bibliografijos retrospektyvinėje duomenų bazėje (NBRDB), o vėliau integruoti į suvestinį katalogą bei perduoti į HPB.

Prieš pradėdant rengti šį projektą nebuvo vieningai sutarta dėl jo vykdytojų ir darbų koordinavimo (nuo to, be abejonės, labai priklauso projekto realizavimo sėkmė). Nacionalinės bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos skyrius yra „Lietuvos bibliografijos“ ir kitų bibliografijos rodyklių rengėjas, todėl imtis naujo darbo – šio projekto įgyvendinimo – be papildomo finansavimo nebuvo pajėgus. Taigi vykdytojais tapo Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos, Retrokonversijos, Katalogavimo bei Retų knygų ir rankraščių skyrių darbuotojai. Padalyti įvairias užduotis keliems skyriams – ne pats geriausias variantas, tačiau tinkamai organizuojant darbą galima pasiekti norimų rezultatų.

Išanalizavus abu pirmojo tomo leidinius, apskaičiavus numatomas darbo sąnaudas, buvo pasirinktas mišrus retrospektyvinės bibliografijos retrokonversijos metodas. Vykdamas kortelinių katalogų, kartotekų ir nacionalinės bibliografijos leidinių retrokonversijos projektą, buvo nuskenuoti nacionalinės bibliografijos leidiniai, todėl įrašų į kompiuterines laikmenas buvo galima perkelti toki, koks jis yra leidinyje. Tuomet būtų reikėję tik kopijuoti iš skenuoto vaizdo atitinkamas aprašo sritis ir jas perkelti į kuriamą įrašą. Tačiau leidinys buvo parengtas taikant tuo metu galiojusius bibliografinio aprašo standartus. Be to, skenuoto vaizdo negalima kelti į kuriamą įrašą UNIMARC formatu, kadangi įrašas turi būti susietas su autoritetinių įrašų duomenų baze. Vadinas, leidinius teko aprašyti *de visu*, t. y. rekataloguoti. Taigi didžioji darbų dalis buvo atliekama rankiniu būdu. Kompiuterinį bibliografinį įrašą duomenų perkėlimo iš skenuoto vaizdo būdu galima sukurti tik tais atvejais, kai ir bibliografijoje įrašai buvo parengti remiantis šaltiniais (spaudinys neišliko).

Daug problemų, diskusijų ir abejonių įvairių šalių bibliotekoms, kurios atliko ar atlieka kortelinių katalogų ar nacionalinės bibliografijos leidinių retrokonversiją, kelia bibliografinio įrašo struktūra. Yra įvairių nuomonių ir skirtingų sprendimų (išsamiau apie tai – žr. minėtą R. Varnienės straipsnį). Tam, kad būtų sukurta bendra HPB duomenų bazė, įrašus teikiančios bibliotekos privalo derinti katalogavimo procesus bei įrašų struktūrą. Kaip jau minėjome, „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ atliko ir dar dabar iš dalies atlieka suvestinio katalogo funkcijas (ne visos mūsų šalies bibliotekos spėjo savo senųjų spaudinių įrašus perkelti į kompiuterines laikmenas). Šio leidinio įrašai pakankamai informatyvūs. Atsisakyti sukauptos ir pateiktos išsamios informacijos, tenkintis tik minimalius duomenis turinčiu įrašu būtų neracionalu, nors kai kuriose šalyse daroma būtent taip. Nutarta pasirinkti išsamų įrašą, kuris ne tik leis identifikuoti leidinį, bet ir pateiks vartotojams daugiau informacijos. Leidiniai turėjo būti aprašyti pagal ISBD(A) (Vilnius, 1999) ir „Senųjų monografinių leidinių katalo-

gavimo taisyklės“ (Vilnius, 2002), jiems buvo suteikti Universaliosios dešimtainės klasifikacijos (UDK) indeksai.

Jau pradėjus pirmąjį darbų etapą buvo matyti, kad projekto vykdymo trukmė numatyta gana optimistiškai. Neatsižvelgta į tai, kad nuo nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos išleidimo praėjo trys dešimtmečiai, per kuriuos knygotyrininkai paskelbė naujų tyrinėjimų išvadų, hipotezių, rado neužregistruotų knygų ir menamų spaudinių. Antai A. Pacevičius² mini šaltinius, nurodančius, kad Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios „Penkių Jėzaus Kristaus aukų“ brolijos pamokslininkas Ubaldas Martynas Leonavičius buvo išleidęs savo lėšomis maldaknygę, ir daro prielaidą, kad tai lietuviška knyga, neužfiksuota bibliografijoje. Hipotezę dėl galimos dar vienos K. Sirvydo „Dictionarium trium linguarum...“ laidos (paskutinė laida pasirodė 1713 m.; žinomos penkios laidos – jos visos užregistruotos bibliografijos pirmajame tome) kelia L. Vladimirovas³. Poleminį straipsnį „Ar buvo J. A. Komenskio... „Orbis Pictus...“ lietuviškai?“ paskelbė V. Pupšys⁴. Šiais ir kitais panašiais atvejais reikėjo nuspręsti: ar rengti bibliografinį įrašą remiantis šaltiniais, ar ne. Net 470 nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos įrašų parengta pagal šaltinius. Per ilgą laiką šalies bibliotekos įsigijo kai kurių juose užfiksuotų spaudinių, apie kitus sukauptė svarbių žinių. Atsirado galimybė papildyti konvertuojamą įrašą naujais duomenimis. Pavyzdžiui, Giedros Subačienės ir Giedriaus Subačiaus parengto leidinio „Newberry Lituanica: Čikagos Newberry bibliotekos lituanistinių ir prūsistinių knygų katalogas iki 1904 metų“⁵ 11-asis įrašas papildė nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos 1097-ąjį įrašą, parengtą pagal šaltinius. Tai Adomo Fridricho Šimelpenigio „Iš naujo perveizdetos ir pagerintos giesmju knygos...“ Apie Britų bibliotekoje esantį lietuviškų knygų rinkinį daug informacijos pateikė A. Navickienė ir J. Zmroczek⁶. Parengti lietuviškų knygų aprašai papildė nemažai konvertuojamų įrašų. Pavyzdžiui, A. E. Preisso „Nusidawimai Szwento Raszto seno ir naujo Testamento...“ (1851) bibliografijoje (įrašas 703) buvo aprašyta pagal šaltinius, o dabar, pamačius pačią knygą, įrašą galima tikslinti, pildyti. Apie atrastus ir bibliografijoje neužfiksuotus egzempliorius rašo Ringailė Bagušytė, aptardama nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos A serijos rengimo rezultatus⁷. Itin daug naujų duomenų surinkta apie knygų egzempliorių skaičių. Tos žinios ypač vertingos, nes kai kurių senųjų leidinių išliko labai nedaug. Naujų egzempliorių atsirado Nacionaliniame publikuotų dokumentų archyvine fonde bei Nacionalinės bibliotekos fonduose. Dėl šių priežasčių bibliografams prireikė daugiau laiko, negu buvo planuota, nes kiekvieną egzempliorių, kurio šifro nėra bibliografijoje, reikėjo kruopščiai patikrinti ir identifikuoti. Tačiau ši darba atlikti buvo būtina, nes ateityje retrospektyvinės bibliografijos duomenų bazės įrašus bus galima papildyti naujais duomenimis.

Apskaičiuojant retrokonversijos darbų apimtį ir trukmę, nebuvo reikiamai įvertintas laikas autoritetiniams įrašams rengti, nes nutarta autoritetinius įrašus rengti asmenvardžiams, pateiktiems bibliografinio įrašo atsakomybės duomenyse, taip pat leidėjams bei spaustuviniams.

Nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos duomenų bazėje 2002 m. kovo mėn. atsirado pirmieji konvertuoti įrašai. Darbo grupė, nors ir suburta iš aukštos kvalifikacijos specialistų, neturėjo patirties dirbti su senosiomis knygomis. Reikėjo įgusti skaityti leidinius gotišku šriftu, perprasti senųjų monografinių leidinių bibliografinio aprašo reikalavimus, išmokyti papildyti kompiuterinius bibliografinius įrašus. Su tokiais pat problemomis teko susidurti ir kitų šalių bibliografams, atlikusiems retrokonversiją. Daug rūpimų klausimų pavyko išsiaiškinti 2002 m. lapkričio 3–4 d. Nacionalinėje bibliotekoje įvykusiame seminare, skirtame senųjų knygų katalogavimo klausimams aptarti. Temą pristatė ir specialistus konsultavo Tinka Katić (Nacionalinė ir universiteto biblioteka, Zagrebas, Kroatija).

Nepaisant pasitaikančių sunkumų ir nuolat kylančių naujų problemų, jau galime įvertinti konkrečius rezultatus. 2003 m. birželio 1 d. baigti, kaip ir planuota, du pirmieji Lietuvos nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos retrokonversijos projekto vykdymo etapai. Parengta per 1000 kompiuterinių bibliografinių ir autoritetinių įrašų. Dalis jų suredaguota ir perduota į Rankinės spaudos knygų duomenų bazę Hagoje.

Sėkmingai atlikta leidinio „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ retrokonversija suteikė galimybę retrospektyvinę bibliografiją įtraukti į Visuotinės bibliografinės apskaitos programą, bendradarbiauti tarptautiniuose projektuose. Pirmas ir ypač reikšmingas žingsnis – 2002 m. lapkričio 25 d. Nacionalinės bibliotekos pasirašyta sutartis su Europos mokslinių bibliotekų konsorciūmu. Pagal šią sutartį Nacionalinė biblioteka tapo tikroju jo nariu ir įgavo teisę tiesiogiai teikti savo įrašus į Rankinės spaudos knygų duomenų bazę. Dabar galima be apribojimų disponuoti šios bazės įrašais, taip pat naudotis Anglišku trumpų antraščių katalogu (*English Short Title Catalogue* – ESTC), Mokslinių bibliotekų informacine bibliografinės paieškos sistema (*Research Libraries Information Network* – RLIN) ir kitomis tarptautinėmis bibliografinėmis duomenų bazėmis. Realizavus projektą, įrašuose pateikta išsami ir patikima informacija apie knygas, išleistas Lietuvoje nuo XV a. iki 1830 m., tapo prieinama užsienio ir mūsų šalies bibliotekoms. Ji padeda vartotojams rasti tikslų žinių apie leidinių saugojimo vietą, išlikusių egzempliorių skaičių ir pan. Projektas naudingas ir mūsų bibliotekai: buvo rekataloguoti Nacionalinės bibliotekos padalinių fonduose saugomi reti ir vertingi spaudiniai, projektas įsiliejo į Kultūros ministerijos vykdomą programą „Visuomenės

informacinis aprūpinimas“, kurios tikslas – informacinės visuomenės kūrimas, mokslo plėtra.

Šio leidinio bibliografinių įrašų konvertavimas į kompiuterinį katalogą truko 2 metus ir buvo baigtas 2004 m. kovo mėn. Nacionalinės bibliografijos duomenų bazėje šiuo metu yra 1518 bibliografinių įrašų iš 1-ojo tomo.

Į CERL HPB išsiųsta 2442 įrašai, kurie apima 1547–1830 metus. Tai knygų lietuvių kalba, XVIII a. Lietuvos lenkiškų knygų, 1799–1830 m. Lietuvos hebrajiškų knygų, iki 1830 m. Vakarų Europoje leistų lotyniškų, lenkiškų knygų, saugomų bibliotekos fonduose, bibliografiniai įrašai. Tokiu būdu buvo sudaryta galimybė Lietuvos ir užsienio bibliotekoms kopijuoti įrašus informacinio aprūpinimo tikslams.

Per tuos kelis dešimtmečius, kai buvo išleista bibliografija, atsirado naujų tyrinėjimų, netgi aptikta naujų spaudinių, kurie nebuvo užregistruoti bibliografijoje. Naujų egzempliorių įsigijo ir Nacionalinis publikuotų dokumentų archyvinis fondas, Nacionalinės bibliotekos fondai, taip pat kitos šalies bibliotekos. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, tapo prieinamos ir kitų šalių bibliotekos, ten saugomi lituanistiniai spaudiniai.

Pavyzdžiui, A. E. Preisso knyga „Nusidawimai szwento raszto seno ir naujo Testamento...“ (1851) „Lietuvos bibliografijoje“, t. 1 (įrašas 703) buvo aprašyta remiantis šaltiniais. Dabar žinome, kad ji yra Britų bibliotekos rinkiniuose.

Atliktas didelis daugelio žmonių kolektyvinis darbas. Dėkojame prof. D. Kaunui už patarimus ir pagalbą. Duomenų bazę papildėme naujais įrašais bei egzemplioriais, esančiais knygos bičiulių kolekcininkų I. Korsakaitės (2 egz.), V. Petniūno (6 egz.), V. Simonavičiaus asmeninėje bibliotekoje yra „Lietuvos bibliografijoje“ neregistruotas dokumentas „О предохранении крестьян от холеры“. Taigi „Lietuvos bibliografijos“ 1-ąjį tomą teko papildyti 6 naujais bibliografiniais įrašais ir 643 egzemplioriais.

Išsamiau apie 1-ojo tomo retrokonversiją rašo J. Misiūnienė straipsnyje, kuris išspausdintas žurnale „Tarp knygų“ (2005 m. Nr. 6).

2008 m. baigtas 2004 m. pabaigoje pradėtas tomo „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 2. 1862–1904“ bibliografinių įrašų konvertavimas į elektroninį katalogą. Tai darbas su spaudos draudimo laikotarpio leidiniais (kontrafakcijomis) ir konvoliutiniais leidiniais, reikalingas atidumo ir kruopštumo. Leidinių saugojimo vieta, fondai ir šifrai per daugelį metų pasikeitė, aptikta daug naujų egzempliorių ir visiškai naujų leidinių, kurių bibliotekos fonduose, rengiant bibliografiją, nebuvo. Duomenų banke yra 3796 2-ojo tomo bibliografiniai įrašai.

Sėkmingai atlikta leidinių „Lietuvos TSR bibliografija“ 1-ojo ir 2-ojo tomų retrokonversija padeda įgyvendinti „Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos sukūrimo“ projektą. Kaip žinome, į skaitmeninamų objektų

sąrašą įtraukta senoji lietuviška knyga (1547–1863), spaudos draudimo laikotarpio spauda (1864–1904), XVI–XVII a. Lietuvos lotyniškos knygos, XVI–XVIII a. Lietuvos lenkiškos knygos, lietuviška periodinė spauda iki 1940 m. Retrokonversijos projekto metu sukurti biblio-

grafiniai įrašai dabar naudojami kuriant virtualią biblioteką. Vartotojai turi galimybę matyti įrašą, prie jo prisegtą nuorodą į virtualios bibliotekos duomenų bazę ir suskaitmenintą dokumento vaizdą.

¹ Varnienė, Regina. Katalogų ir nacionalinės bibliografijos retrospektyvioji konversija // Bibliografija : mokslo darbai. – 1995, p.10-18.

Stoklasová, Bohdana, Bareš, Miroslav. Retrospektyvioji konversija Čekijos bibliotekose // Bibliografija : mokslo darbai. – 1995, p. 19-24.

Katić, Tinka. Nacionalinės ir universiteto bibliotekos retųjų knygų kolekcijos retrospektyvusis katalogavimas // Bibliografija : mokslo darbai. – 1995, p. 25-35.

² Pacevičius, Arvydas. Lietuviškų knygų rinkiniai vienuolynų bibliotekose (XVIII a. pabaiga–XIX a. pirma pusė) // Knygotyra. – T. 33 (1997), p. 31.

³ Vladimirovas, Levas. Knygos prekybos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII amžiuje metmenys // Knygotyra. – T. 21 (1994), p. 12.

⁴ Pupšys, Vladas. Ar buvo J.A. Komenskio „Orbis Pictus...“ lietuviškai? // Knygotyra. – T. 21 (1994), p. 149-151.

⁵ Newberry Lituanica : Čikagos Newberry bibliotekos lituanistinių ir prūsistinių knygų katalogas iki 1904 metų. – Vilnius, 1999. – XVIII, 64 p.

⁶ Navickienė, Aušra, Zmroczek, Janet. Lietuviškų knygų rinkinys Britų bibliotekoje // Knygotyra. – T. 25 (1998), p. 249-289.

⁷ Bagužytė, Ringailė. Lietuvių nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos A serijos „Knygos lietuvių kalba“ rengimo rezultatai // Bibliografija : mokslo darbai. – 2000, p. 35.

Summary

Retroconversion of the Card Catalogue and the National Retrospective Bibliography of Martynas Mažvydas National Library of Lithuania

Milda BARANAUSKIENĖ

The retroconversion subsystem was intended as part of the project for the creation of the Lithuanian Integrated Library Information System (*Lietuvos integrali bibliotekų informacijos sistema* – LIBIS) (1996) and was charged with two main functions: 1) to convert bibliographic records of catalogues and card files into computer format; 2) to convert bibliographic records of the national retrospective bibliography into computer format.

Traditional library catalogues were no longer meeting the requirements of contemporary users. The growing need to convert bibliographic records into computer format became more urgent with the launch of the User Service Subsystem within the online catalogue and the online document ordering service.

Before making final solutions, the National Library took the effort to consider the experience by other major libraries. The scanning method was chosen, and it was decided to scan the official alphabetical catalogue as the most complete and best organized.

The detailed project for retroconversion, with workflow and technological solutions, was developed at the beginning of 1998. There were three project implementation stages set out:

1. 1998: scanning and archiving. Activities: scanning the National Library's official catalogue, national bibliography publications and the main card indexes; development of a system for graphic image search and retrieval.

2. 1999: automatic recognition of symbols. Activities: automatic recognition of the scanned graphic images, automatic structuring of areas within bibliographic records.

3. 2000–2010: revision and editing of the text. Activities: revision and editing of the automatically recognized text, recording of mandatory elements into bibliographic records, integration of the card-image catalogue into the online catalogue of the National Library.

Up to 2003, retroconversion of the card catalogue was performed by structuring the automatically recognized text

of this catalogue. Some 80,000 records from the card-image catalogue in Lithuanian and some 16,000 records in Russian were integrated into the online catalogue.

There was a change of priorities, and a decision was made to continue the retroconversion of those bibliographic records from the card-image catalogue that were most in demand by users and had the highest circulation rates (according to user ordering statistics). Now creation of bibliographic records based on the card-image catalogue in foreign languages is underway.

A serious incentive for the development of the retrospective bibliography retroconversion was the initiative by the Consortium of European Research Libraries (CERL) to start the setting up of the Hand Press Book (HPB) database in 1991. This database is a register of books produced by the hand press method throughout Europe in 1455–1830. Therefore Martynas Mažvydas National Library of Lithuania developed a project for the retroconversion of national retrospective bibliography records and their contribution to HPB.

The increased interest in the national culture of Lithuania and the national cultural heritage, also the wish to contribute to HPB and add to the national bibliography data bank, obliged us to start the retroconversion of records from the publication “Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861” (*The Bibliography of Lithuania. Series A. Books in Lithuanian. Vol. 1. 1547–1861*). On 20 March 2002 the Editorial Board of National Retrospective Bibliography was presented with the draft project for the retroconversion of the national retrospective bibliography (1547–1861). After the project was approved by the Editorial Board, three retroconversion stages were set out:

1. Creation of bibliographic and authority records for documents preserved at the National Library and in the National Archival Fund of Published Documents (533 records).

2. Creation of bibliographic and authority records for the publications that do not exist de visu (470 records).

3. Creation of bibliographic and authority records for print publications from other libraries in Lithuania and abroad (450 records).

The records are created in the UNIMARC format following the recommendations of ISBD(A) and the national cataloguing rules which are based on ISBD(A). The records are linked with the authority records database; they have UDC indexes assigned to them.

On 25 November 2002, Martynas Mažvydas National Library of Lithuania signed an agreement with CERL and became its proper member with the right of unrestricted and full use of the CERL records collection, the catalogue of the 18th century short titles (English Short Title Catalogue – ESTC), the Research Libraries Information Network (RLIN) and other bibliographic databases.

The conversion of records from “Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861” took a period of two years and was completed in March 2004. National bibliography database now contains 1518 records from Volume 1 of this publication.

2,442 records covering the period of 1547–1830 have been contributed to CERL. They represent books in Lithuanian, books in Polish published in Lithuania in the 18th century, books in Hebrew published in Lithuania in 1799–1830, books in Latin and Polish published in Western Europe prior to 1830 – all of them preserved at the National Library. As a result, the records were made available for copy cataloguing by libraries in Lithuania and abroad for bibliographic reference purposes.

The conversion of records from the volume “Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 2. 1862–1904” (*The Bibliography of Lithuania. Series A. Books in Lithuanian. Vol. 2. 1862–1904*) and their integration into the online catalogue, started in 2004, was completed in 2008. Now the databank contains 3,796 bibliographic records from Volume 2.